

ศึกษาวิเคราะห์จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามหลักพุทธธรรม

ดร. สิริ ศุภผล, พระครูสิทธิธรรมาภรณ์, พระประจัน ทองเหมะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

บทคัดย่อ

งานวิจัย เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามหลักพุทธธรรม พบว่า จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมที่มีต่อตนเองมี 11 หมวด จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมต่อผู้อื่นมี 9 หมวด และ จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมต่อสังคมมี 6 หมวด ในส่วนของจริยธรรมนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรมที่มีต่อตนเองมี 11 ข้อ จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรมที่มีต่อผู้อื่นมี 9 ข้อ และ ผลการวิเคราะห์จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรมต่อสังคมมี 11 ข้อ

ผลการสังเคราะห์จริยธรรมทำให้ทราบว่า จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมต่อตนเอง มีหลักธรรม 11 หมวด มีความสอดคล้องกับจริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม 12 ข้อ จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมต่อผู้อื่น มีหลักธรรม 9 หมวด มีความสอดคล้องกับจริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม 9 ข้อ และ จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมต่อผู้อื่น มีหลักธรรม 6 หมวด มีความสอดคล้องกับจริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม 11 ข้อ

คำสำคัญ: จริยธรรม, นักการเมือง, พุทธธรรม

An analytical study of Thai politicians' ethics in the Buddhist morality

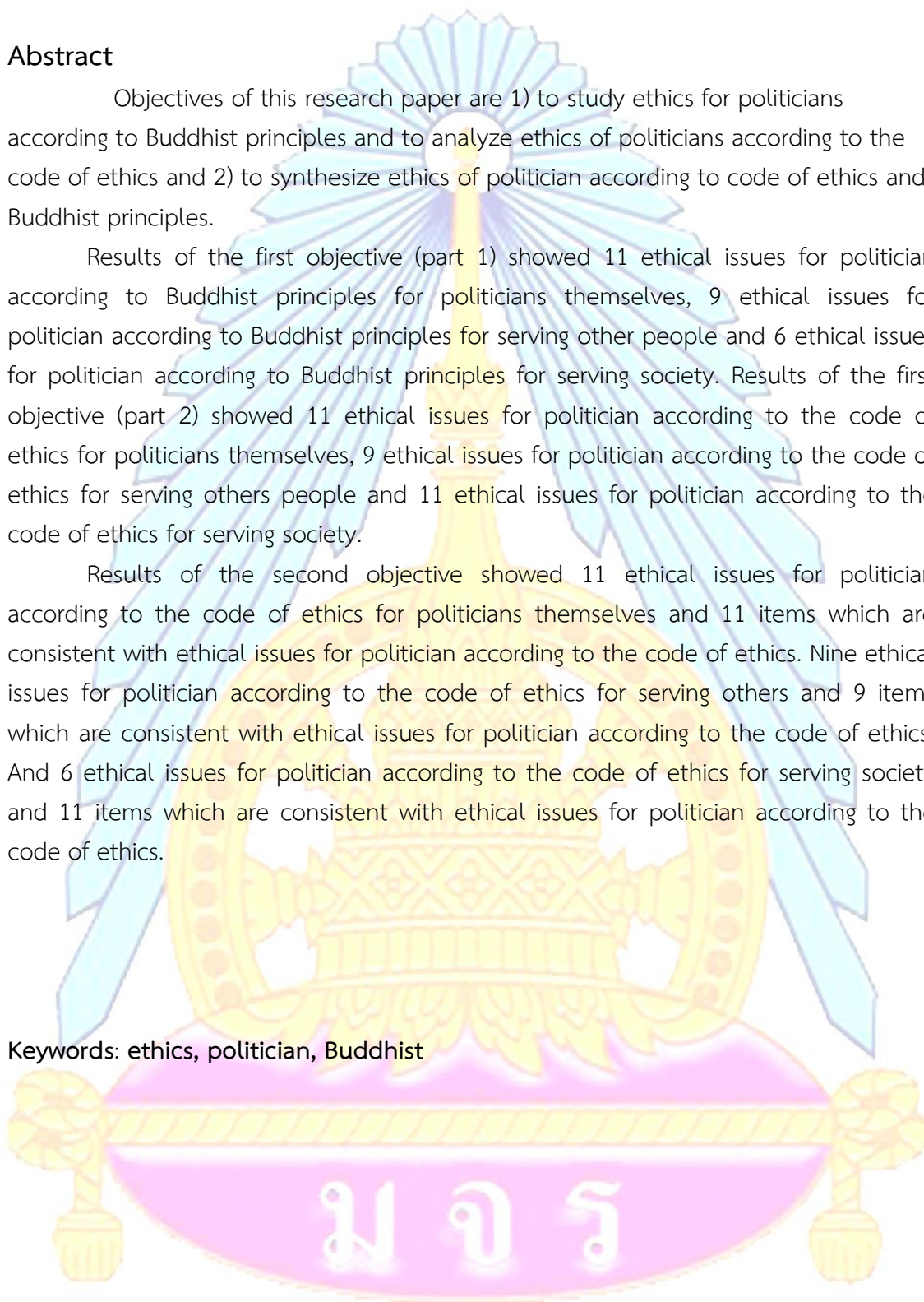
Abstract

Objectives of this research paper are 1) to study ethics for politicians according to Buddhist principles and to analyze ethics of politicians according to the code of ethics and 2) to synthesize ethics of politician according to code of ethics and Buddhist principles.

Results of the first objective (part 1) showed 11 ethical issues for politician according to Buddhist principles for politicians themselves, 9 ethical issues for politician according to Buddhist principles for serving other people and 6 ethical issues for politician according to Buddhist principles for serving society. Results of the first objective (part 2) showed 11 ethical issues for politician according to the code of ethics for politicians themselves, 9 ethical issues for politician according to the code of ethics for serving others people and 11 ethical issues for politician according to the code of ethics for serving society.

Results of the second objective showed 11 ethical issues for politician according to the code of ethics for politicians themselves and 11 items which are consistent with ethical issues for politician according to the code of ethics. Nine ethical issues for politician according to the code of ethics for serving others and 9 items which are consistent with ethical issues for politician according to the code of ethics. And 6 ethical issues for politician according to the code of ethics for serving society and 11 items which are consistent with ethical issues for politician according to the code of ethics.

Keywords: ethics, politician, Buddhist

ความเป็นมาของปัญหาการวิจัย

พระพุทธศาสนา เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 235 สมัยเดียวกันกับประเทศศรีลังกา ในคราวที่พระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดีย ในสมัยนั้นได้ทรงส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ 9 สาย โดยการ นำของพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ พระเถระชาวอินเดียเดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแถบนี้ จนเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับตามยุคสมัย (กรมการศาสนา, 2551)

ประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวาง ประกอบ ด้วยประเทศที่รวมกันอยู่ในดินแดนส่วนนี้ 7 ประเทศ ในปัจจุบัน ได้แก่ ไทย พม่า ศรีลังกา ภูวน กัมพูชา ลาว และ มาเลเซีย ได้มีการขุดค้นพบโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญ คือพระปฐมเจดีย์ และรูปธรรมจักรกวางหมอบ เป็นหลักฐานสำคัญ จึงอ้างว่า จังหวัดนครปฐม เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ ส่วนพม่าก็อ้างว่า เมืองสะเทิม เมืองทางตอนใต้ของประเทศพม่า เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับพระพุทธศาสนา เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 235 ประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวาง ประกอบ ด้วยประเทศที่รวมกันอยู่ในดินแดนส่วนนี้ 7 ประเทศ ในปัจจุบัน ได้แก่ ไทย พม่า ศรีลังกา ภูวน กัมพูชา ลาว และ มาเลเซีย ได้มีการขุดค้นพบโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญ คือพระปฐมเจดีย์ และ รูปธรรมจักรกวางหมอบ เป็นหลักฐานสำคัญ จึงอ้างว่า จังหวัดนครปฐม เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ ส่วนพม่าก็อ้างว่า เมืองสะเทิม เมืองทางตอนใต้ของประเทศพม่า เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน

พระพุทธศาสนา เข้าสู่ยุคสุโขทัย ยุคกรุงศรีอยุธยา ยุครุ่งธนบุรี และยุครัตนโกสินทร์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาปรากฏอยู่ในศิลาจารึก และ เอกสารโบราณต่าง ๆ โดยหลัก ธรรมคำสอนได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตไทย แต่เดิมมีการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราช แล้วพัฒนาเป็นระบอบประชาธิปไตยดังเช่นปัจจุบันนี้ สิทธิเสรีภาพของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยเสรีนิยมได้ก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะการรับรู้ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของทางราชการ การเรียกร้องจากสื่อมวลชน และกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมให้มีความโปร่งใสมีธรรมาภิบาล รวมถึงการตรวจสอบนโยบายสาธารณะและพฤติกรรมของนักการเมือง ทำให้กรณีที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมของนักการเมือง ได้ปรากฏเป็นประเด็นที่ก่อให้เกิดการถกเถียงอย่างกว้างขวางและมากมาย นำไปสู่การกดดันให้มีการปฏิรูปการเมือง รวมถึงการสร้างมาตรฐานทางกฎหมายและจริยธรรมทางการเมืองควบคู่กันไป เพื่อควบคุมการใช้อำนาจทางการเมืองในทางที่ผิด

เมื่อคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ทุกคนต่างล้วนคาดหวังว่าผู้ปกครองหรือนักการเมือง จะต้องอยู่ในความดี ซื่อสัตย์ สุจริต และมีความเป็นธรรมเสมอภาคกัน โดยทั่วหน้า แต่ปรากฏในเอกสารการบรรยาย เรื่อง การป้องกันและปราบปรามการทุจริตและ ประพฤติมิชอบ ซึ่งได้กล่าวถึงกลวิธีการทุจริตในวงราชการและวงการเมืองมีความตอนหนึ่งว่าผลประโยชน์ทับซ้อนคือผลประโยชน์ส่วนบุคคลกับผลประโยชน์ส่วนรวมขัดกันและผลประโยชน์ทับซ้อนจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลปล่อยให้ผลประโยชน์ส่วนตนมา มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติหน้าที่ที่นำอำนาจหน้าที่ที่ตนมีมา ใช้ประโยชน์แก่ตนเอง ตัวอย่าง เช่น การเล่น พรรคเล่นพวก การรับฝากพี่น้องเพื่อนฝูงเข้าทำงาน การเอื้อประโยชน์ต่อผู้รู้จักมักคุ้น เป็นต้น (อุทิศ บัวศรี, 2552)

จุดมุ่งหมายของการเมืองนั้น คือ การสร้างสภาพเอื้อเพื่อให้ชีวิตและสังคม พัฒนาไปสู่จุดมุ่งหมายของมัน นักการเมืองจะต้องป้องกันและปราบปรามการกระทำที่ไม่เป็นธรรมไม่ถูกต้องและความอยุติธรรมต่างๆ ซึ่งรวมถึง การไม่การทุจริตด้วย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551)

จริยธรรม เป็นแนวคิดที่ต้องการควบคุมความพฤติกรรมของคน โดยเฉพาะบุคคลที่อยู่ในฐานะเป็นนักการเมืองซึ่งเป็นบุคคลสาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความเกี่ยวข้องกับภารกิจที่สำคัญของประเทศในเรื่องเกี่ยวกับการอนุมัติเงินงบประมาณแผ่นดิน การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐของฝ่ายบริหาร การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน ตลอดจน การปฏิบัติหน้าที่ในฝ่ายนิติบัญญัติมีหน้าที่ออกกฎหมายโดยฝ่ายการเมืองนั้นมีหน้าที่ตราพระราชบัญญัติและกำหนดนโยบายเพื่อให้ฝ่ายประจำที่มีหน้าที่รับไปปฏิบัติทางการปกครองให้เป็นไปตามกรอบกฎหมายและนโยบายที่กำหนด ดังนั้น หากนักการเมืองใช้อำนาจและหน้าที่โดยมีการ ผ่าฝืนจริยธรรม ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมในขอบเขตที่กว้างขวาง

ผู้วิจัย จึงสนใจศึกษาความเป็นมาของจริยธรรมของสมาชิกรัฐสภาไทย อันประกอบ ด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา ที่ปรากฏอยู่ใน ข้อบังคับ ว่าด้วยประมวลจริยธรรมของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและกรรมการ พ.ศ. 2553 และ ข้อบังคับ ว่าด้วยประมวลจริยธรรมของสมาชิกวุฒิสภาและกรรมการ พ.ศ. 2553 ในสถานะที่เป็นมาตรการด้านศีลธรรม ด้านจริยธรรม และเป็นเครื่องมือกำกับบทบาทในการใช้อำนาจและในการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกรัฐสภาไทยว่า มีความสอดคล้อง หรือ เข้ากันได้กับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ข้อใดบ้าง มากหรือน้อยเพียงใด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาวิเคราะห์จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมและตามประมวลจริยธรรม
2. สังเคราะห์จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรมกับหลักพุทธธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. สืบค้นศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประมวลจริยธรรมของนักการเมืองไทย เฉพาะในส่วนของสมาชิกรัฐสภาไทย
2. ศึกษาวิเคราะห์ประมวลจริยธรรมของสมาชิกรัฐสภาไทย ที่มีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน ประกอบด้วย ข้อบังคับสภาผู้แทนราษฎร ว่าด้วยประมวลจริยธรรมของสมาชิก สภาผู้แทนราษฎรและกรรมการ พ.ศ.2553 และ ข้อบังคับของวุฒิสภา ว่าด้วยประมวลจริยธรรมของสมาชิกวุฒิสภาและกรรมการ พ.ศ.2553
3. สืบค้นจริยธรรมของนักการเมืองตามหลักพุทธธรรม
4. ศึกษาวิเคราะห์จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมกับจริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม
5. สรุปผลการศึกษา ตรวจสอบความถูกต้อง และเขียนรายงานเชิงพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

ตามที่ได้ศึกษาสืบค้นจริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรม พบว่า มีหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมสำหรับนักการเมือง รวม 26 หมวด และจากการวิเคราะห์จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม พบว่า มีจริยธรรม ปรากฏอยู่ จำนวน 32 ข้อ ซึ่งจะได้อธิบายเป็นรายข้อ ดังต่อไปนี้

1. จริยธรรมต่อตนเอง จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมต่อตนเอง มีหลักธรรม จำนวน 11 หมวด และจริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม มี จำนวน 12 ข้อ ซึ่งจะได้อธิบายในแต่ละหัว ดังต่อไปนี้

1.1 จริยธรรมชื่อว่า “ความรับผิดชอบ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ศรัทธา 4 จำนวน 3 ข้อ คือ

- (1) กัมมสัทธา ความเชื่อเรื่องกรรม
- (2) วิปากสัทธา ความเชื่อเรื่องผลของกรรม
- (3) กัมมัสสวกตาสัทธา เชื่อว่า กรรมเป็นของตนและต้องรับผิดชอบกรรมนั้น

1.2 จริยธรรมชื่อว่า “การเคร่งครัดในการปฏิบัติหน้าที่” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สังวร 5 จำนวน 1 ข้อ คือ

(1) ปาฏิโมกขสังวร สำรวมในปาติโมกข์ คือ สิกขาบท ในที่นี้ หมายถึง กฎหมายระเบียบ ข้อบังคับ ที่นักการเมืองไทยต้องถือปฏิบัติ

1.3 จริยธรรมชื่อว่า “ความกล้าหาญ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมจำนวน 2 หมวด ได้แก่ เรื่อง พละ 4 จำนวน 4 ข้อ คือ

- (1) ปัญญาพละ กำลังปัญญา
- (2) วิริยพละ กำลังความเพียร
- (3) อนวัชชพละ กำลังสุจริต
- (4) สังคหพละ กำลังการสงเคราะห์

หลักพุทธธรรม เรื่อง ฆราวาสธรรม 4 จำนวน 4 ข้อ คือ

- (1) สัจจะ ความจริง
- (2) ทมะ การข่มใจ
- (3) ขันติ ความอดทน
- (4) จาคะ ความเสียสละ

1.4 จริยธรรมชื่อว่า “การปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง อิทธิบาท 4 จำนวน 4 ข้อ คือ

- (1) ฉันทะ ความพอใจ
- (2) วิริยะ ความเพียร
- (3) จิตตะ ความตั้งใจ
- (4) วิมังสา ความไตร่ตรอง

1.5 จริยธรรมชื่อว่า “การไม่กระทำให้เกิดความเสื่อมเสียเกียรติภูมิ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง คิหิสุข 4 จำนวน 4 ข้อ คือ

- (1) อตติสุข สุขเกิดจากการมีทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรม
- (2) โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์โดยชอบ
- (3) อนณสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้
- (4) อนวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ

1.6 จริยธรรมชื่อว่า “ความเป็นอิสระ” มีความสอด คล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 2 หมวด ได้แก่ เรื่อง สปัปฺริสธรรม 7 จำนวน 2 ข้อ คือ

- (1) ธัมมัญญตา ความรู้จักธรรม รู้เหตุ
 - (2) อตฺถัญญตา ความรู้จักอรรถ รู้ผล
- หลักพุทธธรรม เรื่อง อกติ 4 จำนวน 4 ข้อ คือ
- (1) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
 - (2) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง
 - (3) โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงพลาดผิดเพราะเขลา
 - (4) ภยากติ ลำเอียงเพราะกลัว

1.7 จริยธรรมชื่อว่า “การรักษาชื่อเสียง” มีความสอด คล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ปธาน 4 จำนวน 4 ข้อ คือ

- (1) สังวรปธาน ความเพียรระวัง
- (2) ปหานปธาน ความเพียรละ
- (3) ภาวนาปธาน ความเพียรเจริญ
- (4) อนรุรักษนาปธาน ความเพียรรักษา

1.8 จริยธรรมชื่อว่า “การประกอบสัมมาอาชีวะ” มีความสอด คล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 3 หมวด เรื่อง มรรคมิ้องค์ 8 จำนวน 1 ข้อ คือ

- (1) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ
- หลักพุทธธรรม เรื่อง เบญจธรรม จำนวน 1 ข้อ คือ
- (1) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ
- หลักพุทธธรรม เรื่อง ธรรมคัมครองโลก 2 จำนวน 2 ข้อ คือ
- (1) หิริ ความละอายใจต่อการทำบาป
 - (2) โอตตปฺปะ ความกลัวบาป

1.9 จริยธรรมชื่อว่า “การไม่คบคนพาล” มีความสอด คล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง มงคล 38 จำนวน 3 ข้อ คือ

- (1) อเสวนา จ พาลานํ การไม่คบคนพาล
- (2) ปณฺฑิตานญจ เสวนา การคบบัณฑิต
- (3) ปุชา จ ปุชนียานํ การบูชาคนที่ควรบูชา

1.10 จริยธรรมชื่อว่า “การตรงต่อเวลา” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สปัปฺริสธรรม 7 จำนวน 1 ข้อ คือ

- (1) กาลัญญตา เป็นผู้มีความรู้จักกาล

1.11 จริยธรรมชื่อว่า “การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สปัปฺริสธรรม 7 จำนวน 3 ข้อ คือ

- (1) อัตตัญญูตา เป็นผู้มีความรู้จักตน
- (2) กาลัญญูตา เป็นผู้มีความรู้จักกาล
- (3) ปริสสัญญูตา เป็นผู้มีความรู้จักชุมชน รู้จักที่ประชุม

1.12 จริยธรรมชื่อว่า “ความรวดเร็วในการปฏิบัติหน้าที่” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สปัจริยธรรม 7 จำนวน 1 ข้อ คือ

- (1) กาลัญญูตา เป็นผู้มีความรู้จักกาล

2. จริยธรรมต่อผู้อื่น จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมต่อผู้อื่น มีหลักธรรมอยู่ จำนวน 9 หมวด และ จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม มีจริยธรรม จำนวน 9 ข้อ ซึ่งอธิบายในแต่ละหัวได้ ดังต่อไปนี้

2.1 จริยธรรมชื่อว่า “ความจงรักภักดี” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 2 หมวด เรื่อง บุคคล 2 จำนวน 2 ข้อ คือ

- (1) บุพการี ผู้ทำความดีหรือทำประโยชน์ให้แต่ต้นโดยไม่ต้องคอยคิดถึงผลตอบแทน
- (2) กตัญญูกตเวที ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน เป็นผู้รู้จักคุณ

หลักพุทธธรรม เรื่อง มงคล 38 จำนวน 1 ข้อ คือ

- (1) กตัญญูตา การเป็นผู้รู้คุณของบุคคลผู้กระทำความดี

2.2 จริยธรรมชื่อว่า “ความซื่อสัตย์สุจริต” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง จริต 3 จำนวน 3 ข้อ คือ

- (1) กายสุจริต ความประพฤติชอบทางกาย
- (2) วาจาสุจริต ความประพฤติชอบทางวาจา
- (3) มโนสุจริต ความประพฤติชอบทางใจ

2.3 จริยธรรมชื่อว่า “ความถูกต้องเป็นธรรม” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง พรหมวิหาร 4 จำนวน 4 ข้อ คือ

- (1) เมตตา ความปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข
- (2) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์
- (3) มุทิตา ความยินดี เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข
- (4) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง พิจารณาเห็นกรรมอันควรได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุอันได้ประกอบ

2.4 จริยธรรมชื่อว่า “การไม่ดูหมิ่นและหมิ่นประมาทผู้อื่น” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สังคหวัตถุ 4 จำนวน 1 ข้อ คือ

(1) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี คำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจงใจให้นิยามยอมตาม

2.5 จริยธรรมชื่อว่า “การเคารพสิทธิเสรีภาพผู้อื่น” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สปัจริยธรรม 7 จำนวน 1 ข้อ คือ

(1) บุคคลัญญูตา หรือ บุคคลปโรปรัญญูตา ความรู้จักบุคคล รู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นให้เหมาะสม ตามควรแก่กรณี

2.6 จริยธรรมชื่อว่า “การไม่เสียดสีและใส่ร้ายป้ายสีบุคคลอื่น” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 3 หมวด เรื่อง สังคหวัตถุ 4 จำนวน 1 ข้อ คือ

(1) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี คำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมน้อมตาม

หลักพุทธธรรม เรื่อง สุจริต 3 จำนวน 1 ข้อ คือ

(1) วีสุจริต ความประพฤติชอบทางวาจา

หลักพุทธธรรม เรื่อง ทุจริต 3 จำนวน 1 ข้อ คือ

(1) วีสุจริต ความประพฤติชั่วทางวาจา

2.7 จริยธรรมชื่อว่า “การใช้วาจาและกิริยาสุภาพ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 3 หมวด เรื่อง สังคหวัตถุ 4 จำนวน 1 ข้อ คือ

(1) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี คำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมน้อมตาม

หลักพุทธธรรม เรื่อง สุจริต 3 จำนวน 1 ข้อ คือ

(1) วีสุจริต ความประพฤติชอบทางวาจา

หลักพุทธธรรม เรื่อง ทุจริต 3 จำนวน 1 ข้อ คือ

(1) วีสุจริต ความประพฤติชั่วทางวาจา

2.8 จริยธรรมชื่อว่า “การไม่คุกคามหรือรบกวนทางเพศ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 2 หมวด เรื่อง เบญจศีล หรือ ศีล 5 จำนวน 1 ข้อ คือ

(1) เว้นจากประพฤติดิฉินในกาม

หลักพุทธธรรม เรื่อง กัลยาณธรรม หรือ เบญจธรรม จำนวน 1 ข้อ คือ

(2) กามสังวร ความสังวรในกาม

2.9 จริยธรรมชื่อว่า “การเสริมสร้างสถาบันครอบครัว” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ทิศ 6 จำนวน คือ

(1) ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดา บิดา

(2) ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ทิศตะวันตก ได้แก่ บุตรภรรยา

(3) เหนือภูมิทิศ ทิศเบื้องล่าง ทิศใต้ ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน

3. จริยธรรมต่อสังคม จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมต่อสังคม มีหลักธรรม จำนวน 6 หมวด และ จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม มีจริยธรรม จำนวน 11 ข้อ ซึ่งอธิบายในแต่ละหัวข้อได้ ดังต่อไปนี้

3.1 จริยธรรมชื่อว่า “การอนุรักษ์” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ปธาน 4 จำนวน 1 ข้อ คือ

(1) อนุรักษ์นาปธาน ความเพียรรักษา

3.2 จริยธรรมชื่อว่า “ความเสียสละ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ทาน 2 จำนวน 2 ข้อ คือ

(1) อามิสทาน การให้สิ่งของ เป็นวัตถุทาน

(2) ธรรมทาน การให้ธรรม การให้ความรู้

3.3 จริยธรรมชื่อว่า “ความรักสามัคคี” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม
จำนวน 1 หมวด เรื่อง อปริหานิยธรรม หรือ วัชช้อปริหานิยธรรม จำนวน 7 ข้อ คือ

- (1) หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ
- (2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึง
ทำ
- (3) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้
- (4) ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ เคารพนับถือท่านเหล่านั้น
- (5) บรรดาकुสตรีกุลกุมารทั้งหลายให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง
- (6) เคารพสักการบูชาเจดีย์
- (7) ให้ความอารักขา ค้ำครอง ป้องกัน อันชอบธรรมแก่ผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจ
ของ ประชาชนทั่วไป

3.4 จริยธรรมชื่อว่า “การรักษาระบบคุณธรรม” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธ
ธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สาราณียธรรม 6 จำนวน 6 ข้อ คือ

- (1) เมตตากายกรรม การตั้งเมตตากายกรรม
- (2) เมตตาวจีกรรม การตั้งเมตตาวจีกรรม
- (3) เมตตามโนกรรม การตั้งเมตตามโนกรรม
- (4) สาธารณโภคี สิ่งใดได้มาก็แบ่งปันกัน
- (5) สีสสามัญญตา ศิลปวิสุทธีเสมอกัน
- (6) ทิฏฐิสามัญญตา ทิฏฐิดีงามเสมอกัน

3.5 จริยธรรมชื่อว่า “ความเที่ยงธรรม” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 2
หมวด เรื่อง ธรรมคัมภีร์ครองโลก 2 จำนวน 2 ข้อ คือ

- (1) หิริ ความละอาย ต่อบาป
 - (2) โอตตัปปะ ความกลัวบาป
- หลักพุทธธรรม เรื่อง อคติ 4 จำนวน 4 ข้อ คือ
- (1) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
 - (2) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง
 - (3) โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง
 - (4) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว

3.6 จริยธรรมชื่อว่า “การอุทิศเวลา” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 2 หมวด
เรื่อง ทาน 2 จำนวน 2 ข้อ คือ

- (1) อามิสทาน การให้สิ่งของ เป็นวัตถุทาน
 - (2) ธรรมทาน การให้ธรรม เป็นการให้ความรู้
- หลักพุทธธรรม เรื่อง ทศพิธราชธรรม จำนวน 2 ข้อ คือ
- (1) ทาน การให้ การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์
 - (2) ปริจาคะ การบริจาค การเสียสละความสุขสำราญ

3.7 จริยธรรมชื่อว่า “การให้เกียรติและการเคารพสถานที่” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธ
ธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สัปปริสธรรม 7 จำนวน 1 ข้อ คือ

(1) ปรีชญญุตตา รู้จักชุมชน รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้น

3.8 จริยธรรมชื่อว่า “การยึดถือและรักษาประโยชน์ส่วนรวมเป็นสูงสุด” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ประโยชน์ 3 หรือ อัตถะ หรือ อรรถ 3 คือ

(1) ปรมัตถะ ประโยชน์สูงสุด หรือ อุกยัตถะ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เป็นประโยชน์ส่วนรวม

3.9 จริยธรรมชื่อว่า “การใช้จ่ายเงินงบประมาณอย่างประหยัดโดยให้เกิดประโยชน์สูง” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ประโยชน์ 3 หรือ อัตถะ หรือ อรรถ 3 คือ

(1) ปรมัตถะ ประโยชน์สูงสุด หรือ อุกยัตถะ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เป็นประโยชน์ส่วนรวม

3.10 จริยธรรมชื่อว่า “ความเป็นกลางในทางการเมือง” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง อกติ 4 จำนวน 4 ข้อ คือ

- (1) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
- (2) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง
- (3) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว

3.11 จริยธรรมชื่อว่า “การสร้างศรัทธา” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ทศพิทธาธรรม หรือ ธรรม 10 ประการ จำนวน 10 ข้อ คือ

- (1) ทาน การให้ การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์
- (2) ศีล ความประพฤติดีงาม
- (3) ปริจาคะ การบริจาค การเสียสละความสุขสำราญ
- (4) อาชวระ ความซื่อตรง
- (5) มัทวะ ความอ่อนโยน อภัยภัยดี
- (6) ตปะ ความทรงเดช
- (7) อักโกธะ ความไม่โกรธ
- (8) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน
- (9) ขันติ ความอดทน
- (10) อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรมดา

การวิเคราะห์จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรม และ จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม ปรากฏผลว่า มีความสอดคล้องกันทั้งในด้านต่อตนเอง ด้านต่อผู้อื่น และด้านต่อสังคม แม้ว่าในประมวลจริยธรรมจะนำเสนอข้อความกว้างๆ ก็ตาม แต่เมื่อนำค่านิยมจากพจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 มาเป็นกรอบแนวคิดแล้ว ก็สามารถวิเคราะห์ความสอดคล้องกันได้

อภิปรายผลการวิจัย

ตามวัตถุประสงค์ในข้อที่ 1 ตอนที่ 1 ทำให้ทราบ จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธ ธรรมที่มีต่อตนเอง มีจำนวน 11 หมวด ได้แก่ ขาวาสธรรม 4 คหบดีสุข 4 อิทธิบาท 4 มรรคมีองค์ 8 ปธาน 4 ศรัทธา 4 พละ 4 สังวร 5 ธรรมทำให้งาม 2 มงคล 38 และ สัมปยุตธรรม 7 จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมต่อผู้อื่น มีจำนวน 9 หมวด ได้แก่ เบญจศีล เบญจธรรม หรือ กัล

ยานธรรม สังคหวัตถุ 4 บุคคล 2 สุจริต 3 ทุจริต 3 พรหมวิหาร 4 อคติ 4 และ ทิศา 6 และ จริยธรรม
สำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธ ธรรมต่อสังคม มีจำนวน 6 หมวด ได้แก่ ธรรมคัมภีร์ครองโลก 2 อปริ
หานิยธรรม 7 ทศพิชราชธรรม หรือ ราชธรรม 10 สาราณียธรรม 6 ประโยชน์ 3 และ ทาน 2

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ตอนที่ 2 ทำให้ทราบ ผลการวิเคราะห์จริยธรรมสำหรับ
นักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรมที่มีต่อตนเอง มีจำนวน 12 ข้อ ได้แก่ ความรับผิดชอบ การ
เคร่งครัดในการปฏิบัติหน้าที่ ความกล้าหาญ การปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ การไม่กระทำให้
เกิดความเสื่อมเสียเกียรติภูมิ ความเป็นอิสระ การรักษาชื่อเสียง การไม่คบคนพาล การตรงต่อเวลา
การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย และ ความรวดเร็วในการปฏิบัติหน้าที่ ผลการวิเคราะห์จริยธรรมของ
นักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรมที่มีต่อผู้อื่น มีจำนวน 9 ข้อ ได้แก่ ความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์
ความถูกต้องเป็นธรรม การไม่ดูหมิ่นและหมิ่นประมาทผู้อื่น การเคารพสิทธิเสรีภาพผู้อื่น การไม่เสียดสี
และใส่ร้ายป้ายสีบุคคลอื่น การใช้วาจาและกิริยาสุภาพ การไม่คุกคามหรือรบกวนทางเพศ และ การ
เสริมสร้างสถาบันครอบครัว และ ผลการวิเคราะห์จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม
ต่อสังคม มีจำนวน 11 ข้อ ได้แก่ การอนุรักษ์ ความเสียสละ ความรักสามัคคี การรักษาระบบคุณธรรม
ความเที่ยงธรรม การอุทิศเวลา การให้เกียรติและการเคารพสถานที่ การยึดถือและรักษาประโยชน์ส่วน
รวมเป็นสูงสุด การใช้จ่ายเงินงบประมาณอย่างประหยัดโดยให้เกิดประโยชน์สูง ความเป็นกลางในทาง
การเมืองและ การสร้างความศรัทธา

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผลของการสังเคราะห์จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวล
จริยธรรมกับหลักพุทธธรรม ปรากฏว่า มีความสอดคล้องกันทั้งในด้านต่อตนเอง ด้านต่อผู้อื่นและ ด้าน
ต่อสังคม แม้ว่าในประมวลจริยธรรมจะนำเสนอข้อความกว้างๆ ก็ตาม แต่เมื่อนำคำนิยามจาก
พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 มาเป็นกรอบแนวคิดแล้ว ก็สามารถวิเคราะห์ความ
สอดคล้องกันได้ ดังนี้

1) จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมต่อตนเอง มีหลักธรรม จำนวน 11
หมวดและ จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม มีจำนวน 12 ข้อ มีความสอดคล้องกัน
กล่าว คือ จริยธรรมข้อว่า “ความรับผิดชอบ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด
เรื่อง ศรัทธา 4 จริยธรรมข้อว่า “ความกล้าหาญ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 2 หมวด
เรื่อง พละ 4 และ ฆราวาสธรรม 4 จริยธรรมข้อว่า “การปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ” มีความ
สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง อิทธิบาท 4 จริยธรรมข้อว่า “การไม่กระทำให้เกิด
ความเสื่อมเสียเกียรติภูมิ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง คิหิสุข 4
จริยธรรมข้อว่า “ความเป็นอิสระ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 2 หมวด เรื่อง สปัจริย
ธรรม 7 และ อคติ 4 จริยธรรมข้อว่า “การรักษาชื่อเสียง” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1
หมวด เรื่อง ปธาน 4 จริยธรรมข้อว่า “การประกอบสัมมาอาชีวะ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม
จำนวน 3 หมวด เรื่อง มรรคมีองค์ 8 เบญจธรรม และ ธรรมคัมภีร์ครองโลก 2 จริยธรรมข้อว่า “การไม่คบ
คนพาล” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง มงคล 38 จริยธรรมข้อว่า “การ
ตรงต่อเวลา” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สปัจริยธรรม 7 จริยธรรมข้อ
ว่า “การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สปัจริย
ธรรม 7 และจริยธรรมข้อว่า “ความรวดเร็วในการปฏิบัติหน้าที่” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม
จำนวน 1 หมวด เรื่อง สปัจริยธรรม 7

2) จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมต่อผู้อื่น มีหลักธรรม จำนวน 9 หมวด และ จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม มี จำนวน 9 ข้อ มีความสอดคล้องกัน กล่าวคือ จริยธรรมชื่อว่า “ความจงรักภักดี” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 2 หมวด เรื่อง บุคคล 2 และ มงคล 38 จริยธรรมชื่อว่า “ความซื่อสัตย์สุจริต” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง จริต 3 จริยธรรมชื่อว่า “ความถูกต้องเป็นธรรม” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง พรหมวิหาร 4 จริยธรรมชื่อว่า “การไม่ดูหมิ่นและหมิ่นประมาทผู้อื่น” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สังคหวัตถุ 4 จริยธรรมชื่อว่า “การเคารพสิทธิเสรีภาพผู้อื่น” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สัมปยุตธรรม 7 จริยธรรมชื่อว่า “การไม่เสียดสีและใส่ร้ายป้ายสีบุคคลอื่น” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 3 หมวด เรื่อง สังคหวัตถุ 4 สุจริต 3 และ ทุจริต 3 จริยธรรมชื่อว่า “การใช้จ่ายและกิริยาสุภาพ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 3 หมวด เรื่อง สังคหวัตถุ 4 สุจริต 3 และ ทุจริต 3 จริยธรรมชื่อว่า “การไม่คุกคามหรือระรานทางเพศ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 2 หมวด เรื่อง เบญจศีล และ เบญจธรรม และ จริยธรรมชื่อว่า “การเสริมสร้างสถาบันครอบครัว” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ทิศา 6

3) จริยธรรมสำหรับนักการเมืองตามหลักพุทธธรรมต่อสังคม มีหลักธรรม จำนวน 6 หมวด และ จริยธรรมของนักการเมืองไทยตามประมวลจริยธรรม มี จำนวน 11 ข้อ มีความสอดคล้องกัน กล่าว คือ จริยธรรมชื่อว่า “การอนุรักษ์” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ปธาน 4 จริยธรรมชื่อว่า “ความเสียสละ” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ทาน 2 จริยธรรมชื่อว่า “ความรักสามัคคี” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง อปริหานิยธรรม 7 จริยธรรมชื่อว่า “การรักษาระบบคุณธรรม” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สาราณียธรรม 6 จริยธรรมชื่อว่า “ความเที่ยงธรรม” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 2 หมวด เรื่อง ธรรมคัมภีร์ครองโลก 2 และ อคติ 4 จริยธรรมชื่อว่า “การอุทิศเวลา” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 2 หมวด เรื่อง ทาน 2 และ ทศพิธราชธรรม จริยธรรมชื่อว่า “การให้เกียรติและการเคารพสถานที่” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง สัมปยุตธรรม 7 จริยธรรมชื่อว่า “การยึดถือและรักษาประโยชน์ส่วนรวมเป็นสูงสุด” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ประโยชน์ 3 จริยธรรมชื่อว่า “การใช้จ่ายเงินงบประมาณอย่างประหยัดโดยไม่ให้เกิดประโยชน์สูง” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ประโยชน์ 3 จริยธรรมชื่อว่า “ความเป็นกลางในทางการเมือง” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง อคติ 4 และ จริยธรรมชื่อว่า “การสร้างความศรัทธา” มีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม จำนวน 1 หมวด เรื่อง ทศพิธราชธรรม

ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ยังมีประเด็นอื่น ๆ ที่น่าสนใจศึกษาอีกมาก เช่น

1. การศึกษาในเชิงคุณภาพและปริมาณเพื่อประเมินผลของการบังคับใช้ประมวลจริยธรรมของนักการเมืองไทย
2. การจัดทำเป็นคู่มือประมวลจริยธรรมสำหรับนักการเมืองไทยตามหลักพุทธธรรม

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539) พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กรมการศาสนา. (2551) ประวัติกรมการศาสนาและการศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551) รัฐศาสตร์แนวพุทธ ตอนจริยธรรมนักการเมือง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.
- ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี, (2551) ว่าด้วยประมวลจริยธรรมข้าราชการการเมือง พ.ศ. 2551. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 125 ตอนพิเศษ 141ง. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550. (2550) ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542) พจนานุกรมไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์สารสนเทศ.
- ครีษณา ดาราสอน. (2551) “การบังคับใช้ประมวลจริยธรรมของสมาชิกรัฐสภาในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่: ศึกษาเฉพาะกรณีการขัดกันแห่งผลประโยชน์ (Conflict of Interest)” รัฐสภาสาร ฉบับเดือนมกราคม 2551. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา.
- สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน. (2553) “จริยธรรม”. วารสารผู้ตรวจการแผ่นดิน. ฉบับที่ 2 ปีที่ 3 (กรกฎาคม – ธันวาคม) กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมมาตรฐานจริยธรรม.
- อุทิศ บัวศรี. (2552) การป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบ. กรุงเทพฯ : สำนักงาน ปปช. เอกสารประกอบการบรรยาย.
- บงกช สุทัศน์ ณ อยุธยา. (2554) “จริยธรรมนักการเมืองไทย”. งานวิจัย. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยนอร์ท – เชียงใหม่.

